

Ziemassvētku kaujas – toreiz un tagad

Pirmā pasaules kara kaujas rekonstrukcija Ziemassvētku kauju muzejā 2009. gadā

Dagnis Dedumietis

Pirms simt gadiem tagadējo Latvijas teritoriju plosīja Pirmais pasaules karš. Karš skāra ne tikai zemi: tas personīgi ietekmēja katru iedzīvotāju, un tā sekas izraisīja milzīgas pārmaiņas sabiedrībā. Pirmā pasaules kara militārpolitiskie notikumi Latvijā bieži vien tiek reducēti uz latviešu strēlnieku (nacionālo militāro vienību Krievijas impērijas armijā) darbību un caur šādu prizmu arī skatīti un skaidroti. Savukārt latviešu strēlnieku piedalīšanās Ziemassvētku kaujās tiek uzskatīta par šo karavīru cīņu apogeju. Ziemassvētku kaujas kļuva par latviešu strēlnieku cīņu simbolu, ar ko saistās strēlnieku piemiņa tautas kolektīvajā atmiņā.

Kurzemes un Zemgales atbrīvošana

Ziemassvētku kaujas jeb Mītavas operācijas, kas ir oficiālais šī krievu armijas uzbrukuma nosaukums, bija viena no daudzām Pirmā pasaules kara militārajām operācijām¹. Diemžēl militārā ziņā šīs kaujas neatstāja lielu iespaidu uz kara norisi. Uzbrukuma mērķu nesasniegšana saistāma ar nelabvēlīgo apstākļu kopumu – plānošanas kļūdām un nepilnībām, klimatiskajiem apstākļiem un uzbrukumam izvēlētajai teritorijas īpatnībām. Nozīmīga loma bija arī apstāklim, ka krievu armijā – ne karavīru, ne augstāko virsnieku vidū – nebija īstas ticības iespējamam panākumiem. Izņēmums bija latviešu strēlnieki, kuri patiesi bija noticejuši militārās vadības solījumiem, ka gaidāmais uzbrukums ievadīs Zemgales un Kurzemes atbrīvošanu no vāciešiem. “Sveiks Jelgavā” bija sargposteņu atpazīšanas parole naktī pirms uzbrukuma.

¹ Krievu armijas uzbrukums sākās 1916. gada 23. decembrī pēc Krievijas impērijā spēkā esošā laika skaitīšanas stila – tā saucamā Jūlija kalendāra. Pēc Eiropā (tolaik un un mūsdienās) izmantotā Gregora kalendāra bija 1917. gada 5. janvāris. Ar lielu uzbrukumu militāro iniciatīvu 1917. gada 23. janvārī pārņēma vācu armija, kas ievadīja tā saucamās Janvāra kaujas. Tās bieži vien netiek īpaši nodalītas no Ziemassvētku kaujām, jo būtībā cīņas turpinājās tajā pašā teritorijā. Cīņas Tīrelpurva un Ložmetējkalna rajonā ar nelieliem pārtraukumiem turpinājās līdz 1917. gada 4. februārim.

Ar šo ticību latviešu strēlnieki gāja uzbrukumā. Armijas vadība izmantoja latviešu strēlnieku augsto motivāciju un uzticēja viņiem atbildīgākos uzdevumus, kas nozīmēja iesaisti sīvākajās sadursmēs. Papildus pašām kaujām strēlnieki izturēja tagad grūti iedomājamos kaujas apstākļus – vairākas diennaktis ārā lielā salā (līdz pat -35 grādiem), turklāt purvā, kur nevar iekārtot aizsargpozīcijas. Visi šie apstākļi noveda pie milzīgiem zaudējumiem latviešu strēlnieku daļās. Kauju beigās strēlnieku vidū vairs nebija trīs ceturtdaļu to karavīru, kuri atradās ierindā kauju sākumā². Kauju rezultātā netika sasniegts tas, uz ko cerēja latviešu strēlnieki: lūzums kara gaitā nenotika, Jelgava palika tālu aiz frontes līnijas. Kopā ar milzīgajiem zaudējumiem strēlnieku vidū tas radīja vilšanās un nodotības izjūtu. Šādā noskaņojumā latviešu strēlnieki labprāt nostājās to revolucionāro norišu pusē, kas Krievijas impērijā sākās mēnesi pēc Ziemassvētku kaujām.

Pēc kaujām

1919. gadā tika nodibināts Lāčplēša kara ordenis, kura mērķis – godināt Latvijas brīvību izcīnījušo karavīru varoņdarbus. Arī latviešu strēlnieku veikumu pielīdzināja brīvības izcīņai, jo, lai gan strēlnieki karoja zem Krievijas impērijas karoga, viņu cīņa bija par savu zemi un pret “seno ienaidnieku”. Latviešu strēlnieki veicināja nacionālās pašapziņas stiprināšanu un radīja precedentu, ka latvieši ir spējīgi karavīri. Ar Lāčplēša kara ordeni tika apbalvoti kopā 1802 latviešu karavīri, no tiem 202 bija vecie latviešu strēlnieki. Tieši par Ziemassvētku kaujās izrādītajiem varoņdarbiem piešķīra 74 Lāčplēša kara ordeņus – tik augstu tika novērtēti latviešu strēlnieku sniegums.

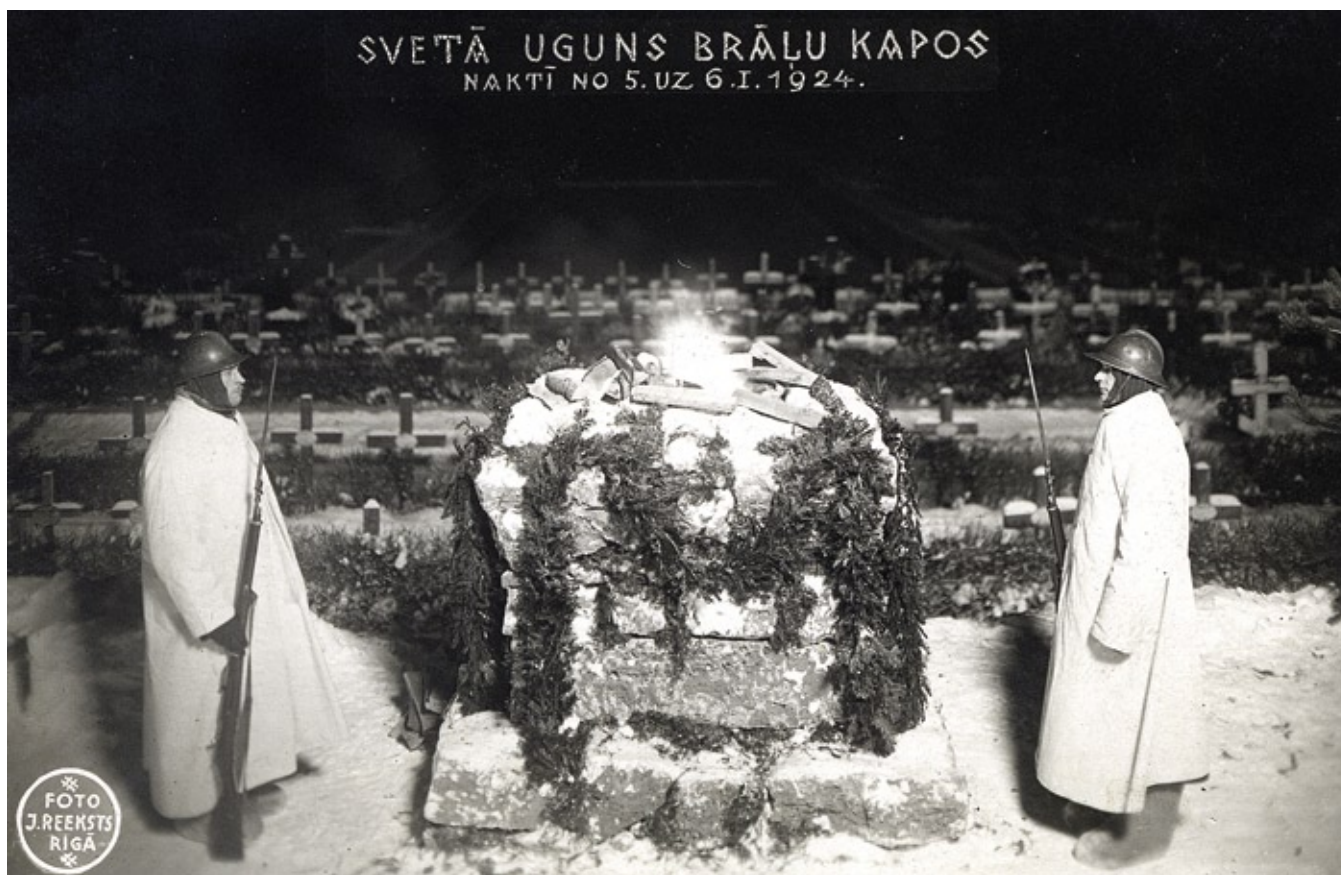
Ziemassvētku kauju piemiņa

Līdz 1940. gadam Ziemassvētku kaujas atcerējās plaši. Par to rūpējās paši strēlnieki, kuri lielākoties bija apvienojušies Latviešu veco strēlnieku biedrībā. Atšķirībā no mūsdienām, Ziemassvētku kauju gadadienu pasākumi pārsvarā notika Rīgā – Rīgas Brāļu kapos, Latviešu biedrības namā, baznīcu dievkalpojumos. Strēlnieki neaizmīrsa arī kauju vietas, kurp tie devās vasarā – bieži vien atceres pasākumus saistot ar talkām piemiņas vietās un kapos. Problēmas radīja daudzās karavīru apbedījumu vietas, kas bija izkaisītas visā Tīrelpurva apkārtnē. Trīsdesmitajos gados daudzus karā kritušos pārapsēdīja – lielākoties Antiņu Brāļu kapos, kas mūsdienās ir lielākie Pirmā pasaules kara brāļu kapi Latvijā. Laikposmā līdz Otrajam pasaules karam tieši Ziemassvētku kauju piemiņas vietu kopšana, kopā ar atmiņu un vēsturiskās literatūras publikācijām, veidoja sabiedrības kolektīvo atmiņu par latviešu strēlniekiem un viņu varoņdarbiem.

Latviešu strēlnieki Ziemassvētku kauju laikā

² 1917. gada 5. janvārī latviešu vienību ierindā bija ap 12 000 karavīru. Kauju beigās ap 2000 bija krituši un 7000 ievainoti (daudzi ievainotie bija guvuši apsaldējumus un cietuši no ķīmiskajiem ieročiem).

Goda sardze Rīgas Brāļu kapos Ziemassvētku kauju atceres pasākumā 1924. gadā

Pēc Otrā pasaules kara Ziemassvētku kaujas padomju ideoloģijai nešķita interesantas. To pieminēšana nebija aizliegta, bet arī netika īpaši veicināta. Pirmajā plānā tika izvirzīti Krievijas pilsoņu karā karojušie latvieši, ko “nokrāsoja par sarkanajiem strēlniekiem”. Ziemassvētku kauju loma latviešu strēlnieku nacionālās pašapziņas celšanā padomju ideoloģijai nederēja, un Pirmā pasaules kara notikumi tika skaidroti jau citādi.

Bijušo kauju vietās šajā periodā visvairāk cieta vācu karavīru apbedījumi, kas tika apzināti postīti un iznīcināti. Pateicoties tam, ka 20. un 30. gados vācu armijas apbedījumi bija iekārtoti ar betona krustiņiem un akmens piemiņekļiem, mūsdienās tos varēja atjaunot un restaurēt. Savukārt padomju laikā “pazudušie” krievu armijas karavīru apbedījumi, kas nekopti, bez piemiņas zīmēm, aizauga, patlaban dabā bez arheoloģiskām metodēm nav konstatējami. Tāpēc Ziemassvētku kauju vietās, kur krievu armija zaudēja lielāku skaitu karavīru nekā vācu armija, sakārtotu vācu karavīru apbedījumu ir vairāk. 2016. gada septembrī šādi dabā neapzināti krievu armijas karavīru apbedījumi tika uzieti netālu no Ložmetējkalna, un 109 krievu armijas karavīri tiks pārāpglabāti brāļu kapos.

Ziemassvētku kauju muzejs kā Latvijas Kara muzeja filiāle izveidota 2005. gadā Jelgavas novada Valgundes pagasta “Mangaļos”. Muzeja galvenā vērtība ir teritorijā saglabājušies unikāli Pirmā pasaules kara lauka fortifikācijas elementi, kas saistīti ar leģendārajām Ziemassvētku kaujām, un līdz ar to Ziemassvētku kauju muzeja brīvdabas ekspozīcijā autentiskā vietā rekonstruēts nocietinājumu sistēmas posms – blindāža, betona ugunspunkts un daļa no vācu aizsardzības pirmās līnijas jeb “vācu vaļņa”, kas ir vienīgais šāda veida objekts Baltijā. Muzeja iekštelpās iespējams aplūkot izstādi “Latviešu strēlnieku Ziemassvētku kaujas”. Vairāk nekā 200 fotogrāfijas, kauju shēmas un Tīrelpurva apkārtnē atrastie priekšmeti sniedz interesantas vēsturiskas liecības par tā laika notikumiem. Iekštelpās apskatāms arī lielākais kauju vietu makets Latvijā, kurā attēloti vairāki kvadrātkilometri Ziemassvētku kauju teritorijas ar Pirmā pasaules kara nocietinājumiem.

Tagad...

Ziemassvētku kauju piemiņas vietu atdzimšana saistāma ar Voldemāru Birznieku – pateicoties viņa aktivitātēm, 1977. gadā tika atklāts piemineklis Ložmetējkalnā. Tomēr plašāka Ziemassvētku kauju vietu apzināšana, atzīmēšana un pieminēšana kļuva iespējama tikai pēc Atmodas. 1991. gadā tika uzstādītas piemiņas zīmes vietās, kur latviešu strēlnieku vienības pulcējās pirms uzbrukuma Ziemassvētku kaujās. Pašlaik Ziemassvētku kauju vietās uzstādīti 16 pieminekļi un piemiņas zīmes, kas veltīti vēsturiskajiem notikumiem.

Kopš 2006. gada, kad Ziemassvētku kauju muzejā “Mangaļi” mājās atklāja brīvdabas ekspozīciju ar atjaunotajiem vācu nocietinājumiem, muzejs kļuvis par apmeklētāju iecienītu Ziemassvētku kauju informatīvo centru. Iepazīstoties ar muzeja ekspozīciju, apmeklētāji gūst nepieciešamās uzziņas par katra interesēm un iespējām atbilstošāko kauju vietu apmeklējumu. Skolēnu grupām muzejs piedāvā muzejpedagoģisko nodarbību – ne tikai teoretiskas zināšanas par Ziemassvētku kaujām, latviešu strēlniekiem, viņu sadzīvi, ieročiem un ekipējumu, bet arī praktisku darbošanos ar fiziskiem militāra rakstura uzdevumiem īpaši sagatavotā laukumā. 2016. gadā muzeja teritorijā ierīkoto brīvdabas ekspozīciju izdevies papildināt ar autentiski būvētu vācu armijas betona ugunspunktu, kas ļaus vēl labāk iepazīt tās grūtības, ar kurām saskārās latviešu strēlnieki uzbrukumā vācu pozīcijām.

Pašas kauju vietas, kas purvu susināšanas rezultātā bagātīgi apaugušas ar mežu, slēpj ļoti daudz vērtīgu liecību. Fortifikācijas un inženiertehnisko būvju paliekas saglabājušās tiktāl, ka tām piešķirams unikāls statuss Eiropas mērogā. Svarīgi, ka šīs būves ir saistītas ar konkrētiem, precīzi identificējamiem vēstures notikumiem. AS “Latvijas valsts meži”, kas apsaimnieko šo teritoriju, rūpējas gan par infrastruktūru, kas nodrošina fizisku pieejamību, gan par unikālo liecību saglabāšanu, mēģinot to savienot ar mežu apsaimniekošanu.

2015. gadā Ziemassvētku kauju vietās tika atklāta 7,2 km gara informatīva taka. Taka sākums un beigas ir Ziemassvētku kauju muzejā; izejot šo dabā iezīmēto taku, apmeklētājs mēro 1. latviešu strēlnieku brigādes uzbrukuma ceļu 1917. gada 5. janvārī. Vietās, kur identificējamās Ziemassvētku kauju norises, uzstādītas informatīvās planšetes, lai apmeklētāji varētu gūt dziļāku ieskatu tālo dienu notikumos. **E&P**

Foto no Ziemassvētku kauju muzeja arhīva

Ziemassvētku kaujās kritušo karavīru pārapbedīšanas ceremonija 2007. gadā

Ziemassvētku kauju atceres pasākums Ložmetējkalnā 2012. gadā